

К.пед.н. Пічкур М.О.

*Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,
Україна*

ПРОФЕСІЙНА КУЛЬТУРА ВЧИТЕЛЯ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА: КОМПОЗИЦІЙНИЙ АСПЕКТ

Маючи витоки з теорії і практики різних видів мистецтв, композиція засвідчує свої надзвичайно широкі межі. Їй завжди властива дія «пов'язування», поєднання, тобто компонування. Безсумнівно, подібна дія зберігається й у таких видах мистецтв, в яких досі це поняття вживається рідко і зовсім не висвітлюються його особливості. Це такий вид «практичного мистецтва», як педагогіка.

Факт дії у педагогічних явищах таких принципів композиції, як системність, естетичність та єдність змісту і форми, є доказом правомірності розв'язання проблеми формування професійної культури майбутнього вчителя, зокрема, вчителя образотворчого мистецтва, на основі композиції. Педагогічну діяльність учителя образотворчого мистецтва з позицій її композиційності слід вважати різновидом творчого потенціалу особистості, оскільки злиття «педагогічного» і «художнього» у цій діяльності, органічність її функцій у системі культури в цілому дають змогу визначити її як «художньо- педагогічну діяльність», метою якої є передача підростаючому поколінню досвіду художнього бачення світу. Її найголовніша гуманістична функція полягає в «людинотворчому» (Дж.Бенток) характерові педагогічної професії. Засобами цієї діяльності є різні форми спілкування, які сприяють розвитку почуттєвості, здібностей учня у сфері естетичного освоєння дійсності, а також передачі помірності побудови форми твору, його організації, а також виступають засобом вираження змісту і його упорядкованості.

Ми вважаємо, що названі закономірності спрацьовують і в педагогічному компонуванні, оскільки, формуючи особистість учня, педагог керується такими законами, цілого (він визначає, чого бракує чи що зайве в особистості учня); пропорцій (чого і скільки повинен дати вчитель учневі для гармонійного й цілісного його формування); ритму (чергування думок, звуків, слів, речень, рухів тіла тощо); симетрії (урівноваженість емоцій, дій і поведінки); композиційного центру (свідомість – центр, навколо якого об'єднуються компоненти психіки учня).

Таким чином, з порівняльної характеристики випливає, що суть педагогічної композиції полягає в універсальних закономірностях (цілісності, пропорції, ритму, симетрії, композиційного центру) та специфічних засобах, гармонійної побудови, організації та формотворення об'єктів і суб'єктів педагогічного процесу. Це поняття тотожне педагогічній творчості, оскільки процеси компонування і творення – ідентичні.

Педагогічна композиція співвідноситься з різними видами діяльності вчителя і впливає на розвиток когнітивних елементів його особистості, розвиває естетичні почуття, спонукає до активної творчої діяльності.

Сутність художньо-педагогічної діяльності вчителя образотворчого мистецтва доцільно визначати, виходячи з видової побудови діяльності особистості: гносеологічна, аксіологічна, творча, комунікативна та художня.

За основу перелічених видів діяльності правомірно взяти композиційну діяльність, оскільки вона є чинником розвитку потенціалів особистості: гносеологічного (відчуття, сприйняття і пізнання довкілля під кутом зору його композиційності призводять до нагромадження композиційних знань як результату структурування реальності, а не просто її копії); аксіологічного і творчого (ступенем будь-якої формотворчості, відшукання смислів і смисложиттєвих цінностей є культура, а композиція у ній - це основа та універсальний інструмент творчості, який зумовлює оптимальну побудову будь-якої діяльності); художнього (композиція є ключовим поняттям художньої практики).

М.С.Каган стверджував, що культура особистості визначається тим, що і як людина знає, цінує, творить; з ким і як вона спілкується; якими є її художні потреби і як вона їх задовольняє [5, 262]. Це міркування є орієнтиром для визначення трикомпонентної структури якостей культури особистості вчителя образотворчого мистецтва стосовно композиційності: когнітивного, емоційного та діяльнісного.

Когнітивігай компонент сукупності особистісних якостей професійної культури вчителя образотворчого мистецтва передбачає: пізнання композиційних закономірностей, універсальних та специфічних композиційних особливостей явищ довкілля; розуміння завдань художнього і педагогічного компонування; мислення за допомогою категорій композиції у художній і педагогічній творчості, умінь і досвіду творчого використання засобів композиції у пластичних мистецтвах (у всіх видах, жанрах, стилях).

Щоб ґрунтовніше з'ясувати поняття композиції стосовно художньої творчості, слід звернутися до структури цієї категорії, адже вона спільна для всіх видів пластичних мистецтв. Найбільш універсальний варіант структури композиції (Ю.С.Сомов) композиції включає: категорії (види); властивості і якості; засоби; закономірності.

З метою з'ясування сутності педагогічної композиції розглянемо і порівняємо з педагогічною діяльністю у її процесуальному і результативному кожен компонент наведеної структури. Так, у пластичних мистецтвах традиційно виділяють такі види композиції: 1) фронтальну; 2) об'ємну; 3) глибинно-просторову. Перша, властива всім видам пластичних мистецтв; друга – скульптурі, декоративно-ужитковому мистецтву, дизайну, архітектурі; третя – дизайну, скульптурі, архітектурі.

Властивостями і якостями композиції (Ю.С.Сомов) є гармонійна цілісність (органічність поєднання елементів форми); підпорядкованість елементів (причина і наслідок). Ці властивості підкреслюють композиційні принципи системності, естетичності, єдності змісту і форми, які притаманні

всім видам композиції у пластичних мистецтвах, а також усім видам педагогічної композиції та засобам її створення: мова, письмо, жести, міміка тощо.

У кожному виді пластичного мистецтва існує велика кількість виражальних засобів композиції. Це колір, світлість, статика, динаміка, геометричні фігури, плями, лінії, штрихи, об'ємні тіла, фактура, контраст, нюанс, подібність тощо.

Відповідно до кожного виду композиції використовуються конкретні виражальні засоби, варіативність використання яких є умовою появи новизни й оригінальності. Такі самі засоби використовуються і в педагогічному komponуванні, але тільки у поєднаннях матеріального характеру. У композиціях духовного плану застосовуються засоби універсального характеру (статика, динаміка, контраст, нюанс).

У літературі з теорії композиції у пластичних мистецтвах поняття «закон композиції» і «правило композиції» нерідко плутають чи ототожнюють, через що різні автори визначають такі закономірності композиції, частина яких не відповідає поняттю «закон» як форми всезагальності. Враховуючи це, доцільно погодитися з п'ятьма законами композиції, узгодженими з категорією закону, які виділив Ф.В.Ковальов: 1) цілісності (неподільність композиції); 2) пропорцій (співвідношення частин і цілого); 3) ритму (повторення або чергування частин цілого); 4) симетрії (урівноважене розташування частин цілого); 5) композиційного центру (виділення головного в цілому; центр, навколо якого об'єднано частини цілого). Автор підкреслює, що ці закони діють у будь-якому творі мистецтва, незалежно від часу і місця його створення [6, 46-47]. Це положення слід визнати об'єктивним, адже закони композиції відображають закономірності твчості; знання закономірностей, універсальних та специфічних виражальних засобів у художньому та педагогічному komponуванні.

Емоційний компонент – це емоції, відчуття і почуття, пов'язані з композицією визначають особисте ставлення вчителя образотворчого мистецтва до явищ художньої й педагогічної дійсності, явищ довкілля, стимулюють активність композиційної діяльності, пробуджують бажання та інтерес створювати мистецьку та педагогічну композиційну цілісність, сприяють розвитку його духовних начал. Відтак емоційний компонент відіграє мотивуючу роль у професійній діяльності вчителя образотворчого мистецтва, чим і визначається його зв'язок із діяльнісним компонентом.

Діяльнісний компонент системи особистісних якостей учителя образотворчого мистецтва визначається: потребами у створенні й універсальному значенні; мотивами, які спонукають композиційну діяльність, уміннями komponувати; рефлексивними актами здійснення коригування й самокоригування, що відповідають категоріям краси і гармонії. Внаслідок цього стає можливим формування професійних умінь, а також здійснення впливів, на професійну мотивацію.

Таким чином, категорія композиції є наскрізною сутнісною характеристикою структури професійної культури вчителя образотворчого мистецтва і водночас чинником її формування у студентів. Таку інтегральну вати в єдності трьох процесів; навчання композиції (інформаційний шформаційшій блок), набуття навичок композиційної діяльності (операціональний блок) і виховання (мотиваційний блок). Ці процеси є провідними у підготовці студен , у формуванні їхньої професійної культури.

Література:

- 1.Каган М.С. Философия культурн. - СПб.: Петрополис, 1996. – 416 с.
2. Ковалев Ф.В. Золотое сечение в живописи: Учеб. пособие. - К.. Вища шк., 1989. – 143 с.